

LLIÇÓ INAUGURAL
DEL CURS ACADÈMIC
2019-2020

L'ÈTICA COM A FACTOR ESSENCIAL DE LA VIDA ACADÈMICA

LLIÇÓ INAUGURAL DEL
Dr. Norbert Bilbeny
CATEDRÀTIC D'ÈTICA
DE LA FACULTAT DE FILOSOFIA
DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

UNIVERSITAT DE BARCELONA

LLIÇÓ INAUGURAL
DEL CURS ACADÈMIC
2019-2020

L'ÈTICA
COM A FACTOR
ESSENCIAL DE LA
VIDA ACADÈMICA

LLIÇÓ INAUGURAL DEL
Dr. Norbert Bilbeny
CATEDRÀTIC D'ÈTICA
DE LA FACULTAT DE FILOSOFIA
DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

BARCELONA, 8 D'OCTUBRE DE 2019

UNIVERSITAT DE BARCELONA

© Edicions de la Universitat de Barcelona

Adolf Florensa, s/n, 08028 Barcelona, tel.: 934 035 430, fax: 934 035 531,
comercial.edicions@ub.edu, www.publicacions.ub.edu

Fotografia de la coberta: Paranimf de l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona

Dipòsit digital: <http://hdl.handle.net/2445/142040>

L'ÈTICA COM A FACTOR ESSENCIAL
DE LA VIDA ACADÈMICA

Rector Magnífic,
autoritats,
senyores i senyors,

UNS ANTECEDENTS

La casualitat ha fet que aquest any 2019 es compleixi el centenari del Decret llei d'autonomia universitària promulgat pel govern d'Antonio Maura. Amb aquella llei es pretenia posar fi a l'encarcament de la universitat espanyola, durant més de mig segle regida per l'anomenada Llei Moyano, de 1857.

El canvi obeïa a una voluntat de reforma educativa llargament manifestada pels cercles regeneracionistes i els catalanistes. Aquell decret suposava un gir radical, pràcticament l'uropeïtzació de la universitat espanyola. Tant és així que, en el preàmbul de la llei, el ministre César Silió vaticinava entrebancs a l'hora d'aplicar-la. «Pero es preferible tropezar —afegia tot seguit— al quietismo que anquilosa las articulaciones y entumece los músculos».

Alhora, el mateix 1919, Pere Bosch i Gimpera, qui seria rector d'aquesta casa, signà amb altres acadèmics un projecte d'estatut de la universitat de Catalunya. En la seva presentació, el llavors jove historiador ja parlava de la «missió» encomanada a la universitat com a institució d'educació superior. Però aquests projectes de reforma universitària foren aturats el 1922 per la dictadura militar i no es reprengueren fins a l'aprovació de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona el 1933, durant la Segona República Espanyola.

L'ÈTICA, UN NOU RECLAM

En els processos de reforma acabats d'esmentar, i en tots els posteriors, l'apel·lació a l'ètica i al bon fer del treball acadèmic va ser inexistent; com

si es desconeagués la importància d'aquest aspecte o ja es donés per suposada. En realitat, tots els afers relacionats amb la conducta acadèmica formaven part, com pràcticament fins ara, de l'anomenat «ordre disciplinari», avui ja obsolet pels grans canvis operats en l'educació superior.

Mentrestant, les reformes legislatives i estatutàries han insistit en principis clau com els de democràcia, autonomia universitària, modernització i, en el nostre cas, catalanitat. Però el compromís ètic i social de la universitat no ha merescut la mateixa atenció. És ara, que la tenen. Expressions com «retiment de comptes», «transparència», «sostenibilitat», «paritat», «equitat», «compromís social», «bones pràctiques», «integritat de la recerca», «deontologia» i, per descomptat, «ètica», formen part del llenguatge reivindicatiu universitari i del discurs institucional.

La raó d'això és doble. D'una banda, la creixent sensibilització envers els drets i els compromisos que tenim alhora com a universitaris i com a ciutadans. De l'altra, l'alerta perquè aquest guany en ètica no es malmeti a causa d'aquelles conductes inapropiades que posarien en dubte la dignitat de les persones, la vàlua del seu treball i la imatge de la universitat.

EL REBUIG DE LES MALES PRÀCTIQUES

Les conductes contràries a la integritat acadèmica són, amb tot, infreqüents. La naturalesa vocacional de l'ensenyament i el prestigi de què gaudeix la universitat fan que aquesta institució es trobi força a resguard de la corrupció o el frau, que taquen amb certa freqüència la bona imatge d'altres institucions, públiques o privades.

Però això no vol dir que la universitat estigui immunitzada contra les males pràctiques i la manca d'honestedat. Tothom coneix casos que han malmès el prestigi de la universitat i dels seus membres. Podríem esmentar-ne un bon grapat, com els que han afectat alguns campus nord-americans, on, per exemple, fa poc, un biòleg i un filòsof, ambdós de relleu internacional, han estat acomiadats per denúncies d'assetjament sexual. A Europa, més d'un ministre ha presentat la dimissió per haver comès plagi en la tesi doctoral. O casos no tan llunyans, com el d'un catedràtic que publicava articles copiats dels treballs del seu doctorand o el d'un acadèmic expedientat per abusos sexuals. Imaginem-nos, així mateix, el problema que

representa per a una comissió d'avaluació acadèmica el fet d'haver d'acreditar un candidat que té els mèrits de docència i recerca exigits però que ha estat condemnat per assetjament sexual. També ens hem trobat, en un procés de selecció recent, amb un candidat que presentava amb el seu nom llibres que havia publicat un autor estranger. I hi ha altres casos, més generalitzats però igualment nocius per al prestigi d'una universitat, com ara l'abús de poder, el conflicte d'interessos, l'endogàmia, el nepotisme, l'arbitrarietat o la conducta discriminatòria cap a companys o col·laboradors.

Aquestes conductes no són cosa d'ara, tot i que ho pugui semblar per la seva ràpida difusió a la premsa i les xarxes. En l'època medieval, quan les universitats eren corporacions de mestres no tutelades encara pel poder municipal o reial, una queixa no infreqüent era la d'un *magister* contra l'afany controlador d'un altre a prop seu. És una conducta que encara persisteix i que en el món anglosaxó s'ha anomenat *tyranny of one's next-door neighbour*. El corporativisme acadèmic i un dels seus derivats, l'aïllament del qui no hi combrega, es contradiuen amb una comunitat de savis.

En contrast, Albert Magne, patró de les ciències, reclamava en aquell mateix temps que els mestres seguissin l'exemple aristotèlic de treballar, deia, 'cercant la veritat en la dolçor de la comunitat' (*in dulcedine societatis quaerere veritatem*). Amb tot, passats els segles, els casos que distorsionen avui el bon fer en aquesta recerca comuna del coneixement són, cal insistir-hi, minoritaris. Però també cal recordar que, per pocs casos que siguin, els mitjans de comunicació en multipliquen el ressò fins a lesionar encara més la víctima i perjudicar la imatge del centre on s'ha produït la infracció.

Les males pràctiques són rebutjables no només per si mateixes, sinó per les seves desastroses conseqüències en el prestigi d'un segell acadèmic, d'un grup de treball i, ja no diguem, d'un itinerari personal, truncat a causa d'una manera de procedir inapropiada. En la vida acadèmica, l'ètica és un factor essencial.

ÈTICA A CONTRACORRENT

Determinades circumstàncies actuals a l'entorn de la universitat no presten les millors condicions per al bon treball acadèmic. Pensem, sobretot, en l'hàndicap que representen la manca d'inversió financera en la universitat

i l'anquilosament de la legislació educativa, dos fets que amenacen, d'una banda, els nostres centres i equips de treball, amb la pèrdua de competitivitat, i, de l'altra, els nostres companys, amb la precarietat laboral i la manca d'expectatives professionals. Dins del radi internacional, pensem també en les pressions dels interessos de mercat i l'extensió del model educatiu neoliberal: sumats, abonarien la fórmula de la universitat com una indústria del coneixement, amb capitans autoritaris i obrers en desfermada competició meritocràtica perquè el seu treball tingui més impactes.

Per a molts joves, la carrera acadèmica torna a ser una veritable cursa d'obstacles, en la qual al *publish or perish* s'hi ha afegit el *fight or perish*, no necessàriament favorable a la formació científica. S'ha demostrat que l'excel·lència, més que confrontació, necessita cooperació. Per tot plegat, i mal que ens pesi, no podem parlar de la universitat actual com d'aquella que ja reuneix les condicions òptimes per a l'estímul i les compensacions del treball professional. Ara bé, s'ha de dir que això no explica ni excusa l'aparició de conductes que falten a la integritat de la recerca, l'honestetat intel·lectual i el deure de respectar els altres.

TRAVERSANT UN CANVI D'ÈPOCA

Vivim en un temps de canvis tecnològics i socials accelerats i de no fàcil adaptació. La majoria del personal docent i investigador ha vist canviar radicalment la universitat amb noves formes d'ensenyament, de concepció de la recerca i, molt especialment, de relació entre les persones.

Grans i joves ens trobem immersos en dues revolucions culturals que estan canviant la vida personal i professional. Em refereixo a la revolució digital i a la revolució feminista. Els joves han nascut amb aquestes revolucions, però per als grans són una novetat. La majoria s'hi han adaptat, però d'altres, no tant. Aquests canvis representen una oportunitat, a més d'un desafiament. Són dues revolucions diferents, però no oposades. La revolució digital està transformant els hàbits de treball i la comunicació; la feminista incideix en la identitat personal i en els rols socials i familiars. Les dues transformacions afecten també la política i, òbviament, la universitat.

Podríem afirmar que les dues revolucions promouen dos models distints d'intel·ligència. Així com abans es parlava de «dues cultures», ciència i

humanitats —segons el llibre de C. P. Snow *The Two Cultures and the Scientific Revolution*—, ara semblen enfrontar-se dues visions de l'ésser humà i el seu entorn: les basades, respectivament, en la *intelligència emocional* i la *intelligència artificial*. La primera dona raó al feminisme i alhora l'influeix. La segona creix amb la revolució digital i al mateix temps l'esperona. Alhora, cadascuna d'aquestes visions mira a través del seu propi prisma de valors. Així, quan demanem competitivitat no ens referim als valors personals, i quan reclamem més empatia no estem pensant en una relació entre màquines o bases de dades.

Si ens situem al cantó de la intel·ligència artificial i de la cultura informacional que gira al seu entorn, és congruent que preferim posar al capdamunt del currículum competències com el talent, la innovació, l'emprenedoria, el lideratge, la competitivitat o la seguretat individual. Quan ens situem, en canvi, al cantó de la intel·ligència emocional, amb la cultura valorativa que hi està associada, preferim triar més aviat competències com la creativitat, la cura, la solidaritat, la compassió, l'empatia o la resiliència. Tot i que també es poden defensar competències comunes, com ara l'assertivitat, la motivació, l'atenció plena (*mindfulness*), la col·laboració o l'autoestima.

Però, malgrat aquests elements comuns, les dues intel·ligències, sense arribar a ser antagoniques, sembla que ara per ara es troben en un decaïent i una manca d'acoblament. La prova és que, com més avancen els processos i la defensa de la robotització, més suport obtenen en contraposició valors com la resistència personal o l'empatia. Perquè una cosa és servir-se del robot i una altra és acabar servint-lo, o fer ja com fa un robot. I no podem ignorar que aquest és un risc que amenaça avui el treball humà. L'empatia, cert, no és un barem del coneixement, però és una de les condicions per arribar al coneixement, en tant que obtenir resultats científics comporta col·laborar i respectar-se mútuament, a banda del talent personal.

D'això en són també conscients el món empresarial i les institucions. La majoria de dimissions i acomiadaments d'alts directius són conseqüència de males pràctiques; principalment, no haver mantingut una relació de col·laboració i respecte amb les persones del voltant. Molts casos de *burnout* o síndrome del treballador cremat corresponen a persones maltractades per un superior.

AFAVORINT LA PROXIMITAT

Pel que fa a la universitat, podem preguntar-nos si s'hi està mantenint una quota suficient de bona relació entre les persones, és a dir, d'allò que permet fer funcionar els equips de treball i la comunicació amb els estudiants.

El Pla Bolonya i l'avaluació continuada pressuposen una relació de proximitat entre professorat i alumnat. Quan aquesta entesa falta, es crea una situació d'aïllament que resta estímuls a la feina acadèmica i afavoreix conductes de mala praxi. Moltes vegades la conducta improcedent, com ara copiar en un examen, no atendre els alumnes o fer comentaris xenòfobs o masclistes a classe, no es deu —o no es deu només— a un determinat procediment personal, sinó que es produeix perquè no hi ha les condicions favorables per a la personalització de la docència i l'aprenentatge.

Això és extensible a la recerca. Si la despersonalitzem, per exemple amb la pressió dels investigadors principals sobre els més joves, més fàcil serà excusar la responsabilitat. Per a tots els col·lectius acadèmics —estudiants, docents i investigadors, inclosos els investigadors en formació—, la manca de proximitat i d'interès mutu entre els agents en relació produeix una falta de motivació en els més nous, que veuen que el seu treball o la seva persona no es té en compte.

És un clima que certament no excusa les males pràctiques, però que tampoc no ha fet de contenció per impedir-les, com quan, en canvi, les persones es fan un reconeixement mutu.

LA BONA PRAXI EN LA RECERCA

La integritat de la recerca és un element clau de l'activitat acadèmica i també pressuposa un reconeixement de tots els agents implicats. Creadors i transmissors del coneixement tenen un compromís essencial amb el principi ètic de la integritat, és a dir, el respecte escrupolós de les regles de joc inherents al treball acadèmic. Aquestes regles no sols inclouen el reconeixement dels agents en relació —investigadors, col·legues, tècnics, estudiants, avaluadors, comunicadors, destinataris, comentaristes—, sinó altres requisits ètics que ajuden a mantenir la conducta de bona praxi en el treball de recerca.

Aquests requisits són els que recull, per exemple, el Codi europeu de conducta per a la integritat de la recerca, adoptat per la Federació Europea d'Acadèmies de Ciències i Humanitats (ALLEA). Correspon entendre aquí la paraula integritat en el sentit ètic, és a dir, el que indica un compromís de responsabilitat respecte de l'actuació personal i alhora en la relació amb els altres. L'ètica és inherent al coneixement, així com el coneixement és —o hauria de ser— inherent a l'ètica. Amb raó l'historiador romà Sal·lusti va poder escriure fa més de dos mil anys: «Poc em satisfà aquella ciència que no ha sabut fer honestos els qui l'han professat.» Per cert, Sal·lusti pertanyia a una cultura en què el plagi en literatura era una pràctica coneguda i denunciada.

Repassem ara breument les pautes principals d'integritat i bones pràctiques en la recerca a la universitat i als seus departaments i instituts, inclòs, per extensió, el treball acadèmic del professorat, dels estudiants i del personal investigador en formació. No hi ha un ordre intern de prelació en aquestes pautes, però tenen un vincle evident que les uneix: l'honestetat intel·lectual i professional. Perquè està demostrat que on hi ha honestetat no hi ha corrupció i que on no hi ha corrupció tot funciona millor.

És important, per començar, destacar el respecte a l'autoria intel·lectual, de manera que ningú no es pugui atribuir com a pròpies les idees i les obres originals d'altres. Així mateix, a l'hora de publicar els resultats de la recerca, s'han d'obeir els estàndards d'autoria reconeguts per la comunitat científica internacional. Això inclou la prohibició del plagi (inclòs l'auto-plagi), la publicació duplicada o repetida, la falsificació, fabricació o, al contrari, ocultació de dades, i la manipulació de citacions, entre altres conductes il·lícites.

La comunitat científica condemna igualment l'ús de les influències personals i la pressió als editors de llibres o revistes per tal que publiquin els resultats de la recerca. Així mateix, en la publicació dels treballs s'han d'esmentar totes les persones que han format part de la recerca, sigui quin sigui el seu lloc o rang acadèmic, i no s'ha d'oblidar incloure-hi el nom de la universitat o dels centres en què s'ha elaborat i fet possible la recerca. D'altra banda, en tots els escrits i presentacions del professorat i dels estudiants s'ha de reconèixer l'autoria intel·lectual dels qui els han dut a terme, expressant amb claredat quines afirmacions són dels autors i quines pertanyen a altri. Els docents tenen la responsabilitat de recordar també als es-

tudiants aquestes regles de l'autoria i la integritat acadèmica, perquè les apliquin en els seus treballs orals o escrits.

Una de les infraccions més censurables és el plagi. És la forma més greu d'apropiació de l'autoria intel·lectual d'una altra persona. Alhora, qui recorre a aquesta barroera impostura està confessant implícitament la seva incapacitat professional. El plagi és un delictes i, sempre, una mala pràctica, com també ho és el fet, no infreqüent, de consentir que una persona es beneficiï d'un treball en el qual no ha col·laborat o l'arribi a signar com a coautora. La universitat té el deure de denunciar i prendre mesures contra aquestes conductes i ha de proporcionar els mitjans que ajudin a detectar-les i impedir-les.

També en relació amb el plagi, el personal acadèmic ha d'informar els estudiants, el professorat novell i els investigadors en formació de la falta d'integritat i de les conseqüències que representa aquesta mala pràctica, la qual no deixa de ser una burla envers tots aquells que, en canvi, s'esforcen a treballar bé.

EL VALOR DE LA VERACITAT

Tot això ens porta a subratllar la importància que en la vida acadèmica i en la carrera de cadascú té el valor de la veracitat, evident pedra de toc en l'ètica de la integritat científica. Fixem-nos en com depenen de la veracitat, o qualitat d'estar dient la veritat, no sols el currículum personal i els mèrits que s'hi al·leguen, sinó elements tan lligats a l'activitat acadèmica com les proves i els exàmens, els treballs escrits, els informes i, no cal dir-ho, les avaluacions i les certificacions.

Per contra, es considera un incompliment greu del deure acadèmic de dir la veritat el fet de presentar documents o actuacions que continguin dades falsificades, inventades o bé obtingudes de manera fraudulenta. Per això la falta de veracitat s'ha de denunciar i sempre tractar d'evitar, per tal com l'engany constitueix una mala pràctica que afecta no sols qui la fa, sinó la igualtat d'oportunitats i el reconeixement de les capacitats i els mèrits de la resta de persones.

Si fem falta a la veracitat, estem faltant també a aquest factor essencial de la vida acadèmica que és el mèrit individual, que s'aconsegueix gràcies

a la suma de la capacitat, l'esforç i l'honestedat intel·lectual, que qui menteix s'ha volgut estalviar d'un sol cop.

EL RECONeixEMENT DE L'ESTUDIANT

Hi ha altres conductes lligades a la integritat que també formen part del compromís pel bon fer en el treball acadèmic. Per exemple, el compromís que s'exigeix en la relació del professorat amb l'alumnat.

L'estudiant té el dret de ser tractat i atès correctament, reconegut pel seu esforç i avaluat de manera imparcial, justa i diligent. El personal acadèmic també ha d'ajudar a promoure el talent de l'estudiant i ha d'esperonar-lo perquè participi en totes les activitats de l'aprenentatge universitari. Així mateix, l'alumne que ja està fent pràctiques té dret que l'entitat amb la qual s'ha establert el conveni el formi adequadament, li reconegui l'aportació i li respecti els drets que la mateixa universitat li garanteix. Si es tracta de personal docent o investigador en fase de formació, té els drets i les obligacions que li reconeixen tant la normativa legal com la de la universitat. Entre els seus drets destaquen els de treballar sota la responsabilitat d'una tutoria acadèmica, rebre una formació de qualitat i disposar d'un entorn de recerca en què se li reconeguin els mèrits.

En un altre ordre de coses, però igualment en relació amb la integritat científica i acadèmica, hem de tenir present que les pràctiques i els protocols de recerca han de complir els principis bioètics de respecte per la vida, la dignitat i els drets de les persones. I que s'han de respectar les condicions de vida dels animals d'experimentació quan la recerca els requereix.

SALVAGUARDA DE LA REPUTACIÓ ACADÈMICA

En tot això, si l'ètica falla, qui en surt perjudicat, com en qualsevol organització, no són només les persones, sinó també la institució mateixa. Parlem, doncs, de la *reputació acadèmica* de la universitat.

Reputació pot semblar una paraula molt convencional, però arreu del món les universitats es classifiquen per la seva reputació, si més no segons els rànquings més coneguts: principalment el de Xangai, el QS World

University Rankings, el Times Higher Education i l'Scimago. D'acord amb aquests rànquings, considerats ara per ara com l'única eina per avaluar l'excel·lència acadèmica, el primer indicador que s'ha de tenir en compte és la reputació o prestigi acadèmic, que el rànquing QS valora en un 40 % del total.

El grau de reputació s'obté mitjançant enquestes als acadèmics, en una consulta que inclou sobretot els resultats en recerca. De l'excel·lència atorgada a cada universitat en depenen cada vegada més l'atracció d'estudiants i de professorat, l'obtenció de suport econòmic i social i, en definitiva, el bon rendiment acadèmic, que acabarà de confirmar el reconeixement guanyat. I tan important com tot això és que una universitat arribi a tenir memòria de si mateixa. Si un exalumne, per exemple, no té un record positiu i permanent del centre on s'ha format, és que no devia tenir prou reputació.

De fet, una universitat és una organització professional del coneixement i, com en tota organització, la reputació és la seva principal qualitat i el seu millor actiu.

EL CRÈDIT ACADÈMIC

Ara bé, la reputació és més que la simple «imatge institucional». És allò que hi dona contingut i sentit i que permet fer de la imatge un factor de diferenciació. Així, una universitat amb una imatge institucional negativa, per exemple per casos de plagi, falsedat en l'expedició de títols o manca d'equitat, veurà com es frenen immediatament el seu rendiment acadèmic, el seu potencial d'atracció i retenció de talent i l'obtenció dels necessaris recursos econòmics per subsistir.

La universitat és sòlida però fràgil alhora, perquè unes poques faltes greus contra la integritat acadèmica afecten el conjunt dels qui hi treballen i perjudiquen la institució. La reputació és, doncs, un actiu estratègic, que en el cas de la universitat està associat al *crèdit acadèmic*. Al cap i a la fi, si la universitat acredita i alhora necessita ser acreditada —si més no pel que fa al seu professorat i als seus títols—, és perquè el crèdit acadèmic és la qualitat que està pressuposada en totes les altres qualitats acadèmiques, com la tan esmentada «excel·lència».

La reputació, i el crèdit que la sosté, no són qualitats espontànies. La reputació acadèmica és el *reconeixement* que els grups d'interès de dins i

de l'entorn d'una universitat atorguen al seu comportament general i al grau de satisfacció assolit en l'acompliment de les seves expectatives acadèmiques. Una universitat que funciona però que no té reconeixement és només gestió. El principal grup d'interès d'una universitat és el dels estudiants, seguit del professorat i el personal investigador, els treballadors d'administració i serveis, els antics alumnes, els pares dels alumnes, els estudiants preuniversitaris, els agents econòmics i socials, i les institucions polítiques. Tots junts formen un entramat de persones reals, l'opinió de les quals constitueix el fonament de la reputació acadèmica.

Però dins d'aquest complex organigrama, el nucli del reconeixement de la reputació acadèmica és principalment la *percepció de valor* que la comunitat acadèmica té de si mateixa.

LA PERCEPCIÓ DE VALOR

L'autopercepció de valor de la universitat és la suma d'impressions que la universitat té de si mateixa com a institució acadèmica i del conjunt de persones que hi treballen.

Unes impressions són de tipus estimatiu i s'acompanyen de valoracions subjectives, i unes altres són de caràcter cognitiu i estan basades en dades objectives. Totes aboquen a la formació mental d'un constructe multidimensional, alhora subjectiu i objectiu, personal i col·lectiu, que podem anomenar *percepció de valor* i que es troba al centre del reconeixement de la reputació acadèmica de la universitat.

Entre les percepcions o impressions de caràcter cognitiu cal destacar-ne dues. Una és la percepció del *prestigi acadèmic* de la institució, integrat bàsicament per l'excel·lència docent, la qualitat de la recerca, el conjunt de recursos acadèmics disponibles i la inclusió social de la universitat, la qual comprèn, entre altres indicadors, la promoció dels titulats. L'altra és la percepció de la *legitimitat institucional*, consistent en la credibilitat que ens mereixen l'actuació acadèmica global de la universitat i les seves estratègies de govern. Però no menys important en l'atribució de legitimitat és la percepció que la comunitat acadèmica té de la institució com a servei públic i, en especial, a l'hora de mostrar el seu grau de responsabilitat social, que es mesura sobretot pel bon govern, la transparència i l'eficàcia acadèmica. El

neuròleg Santiago Ramón y Cajal, qui va ser professor d'aquesta casa, recorda en el seu llibre *Reglas y consejos sobre investigación científica* que la recerca «está rigurosamente condicionada por el medio físico y moral» i que, per tant, no es pot desentendre, diu també, de les seves «condiciones sociales».

Si repassem ara les percepcions estimatives, en veurem principalment dues. La primera es dona quan els membres de la comunitat acadèmica tenen una impressió de *proximitat a la institució*. Uns la senten com a llunyana, potser fins i tot com a aliena, però d'altres, la majoria, la senten com a propera, i alguns fins i tot com a pròpia. En el cas de la universitat, l'escala d'aquest sentiment de connexió amb el marc de treball és molt variada. Però, a diferència d'altres organitzacions, també inclou un percentatge més alt d'individus que s'hi identifiquen i que mantenen un sentit de pertinença a aquest marc, segurament a causa del fort component vocacional de l'activitat universitària i del tipus de retribució simbòlica que se n'espera.

Així, un individu s'identifica amb el seu centre si, per exemple, en comenta més coses positives que no pas negatives; si sent com a propis els èxits de la universitat; si quan algú la critica ho sent també com una crítica personal o si l'incomoden les males notícies sobre la institució; si quan li demanen consell recomana el seu centre, i si quan en parla usa el pronom *nosaltres*.

I l'altra percepció estimativa a la qual em referia és el *compromís amb la institució*, un vincle que ajuda decisivament a la lleialtat envers la institució, així com l'esmentat vincle de proximitat ajuda al de confiança.

FER LES COSES BÉ

Resta al fons d'aquest quadre de la percepció de valor una pregunta elemental: com es generen totes aquestes percepcions o impressions? És a dir, com es produeix això que fa possible el *judici de reconeixement* en què consisteix, com s'ha dit fa poc, la reputació acadèmica d'una universitat?

La resposta reuneix ingredients diversos i llargs de descriure, però que resumirem en tres punts. Els membres d'una comunitat acadèmica tenen una percepció de valor de la seva comunitat si, primer, són conscients que, efectivament, formen una comunitat; segon, si la institució estimula la qualitat acadèmica i retribueix, amb reconeixement i incentius, el treball

de tothom, i tercer, si cadascú, des dels estudiants fins als responsables últims de la institució, *fa les coses bé*.

La integritat i les bones pràctiques —en una paraula, l'ètica— són factors essencials de la vida acadèmica i, en particular, de la reputació de la institució. La reputació és també una matèria de gestió per a qualsevol universitat. Això no obstant, es pot fer, en aquest aspecte, una gestió simplement a la defensiva, en què l'ètica adquirirà malauradament un biaix sancionador, o bé una gestió proactiva, en què, per contra, l'ètica assumirà un paper d'orientació i suport al servei de la comunitat acadèmica. Una ètica amb accent positiu ajuda a fer de la gestió de la reputació una gestió d'oportunitats, i no a la defensiva.

La universitat és una organització professional del coneixement, però la raó que legitima, al cap i a la fi, aquesta funció que li és pròpia, no és tant el coneixement en si mateix, ni el seu impacte, sinó allò per a què *serveix* el coneixement (la salut, el benestar, la justícia, la saviesa...) i les *regles de joc* amb les quals s'obté aquest coneixement. Dues raons que tenen a veure clarament amb l'ètica.

El filòsof Immanuel Kant declarava que un dels interessos de la raó és preguntar-se «Què podem esperar?». Doncs bé, els universitaris hauríem de preguntar-nos avui: què podem esperar de la universitat? És a dir, què podem esperar de les ciències, la tecnologia i les humanitats?

Podem, sí, esperar el millor de la universitat, però només si respectem les regles de joc del coneixement i ens fem responsables del servei que li donem.

UNES REGLES DE JOC

Centrem-nos en aquestes regles de joc. Són les inherents al coneixement i a la convivència de les persones. Es troben escrites en el sentit comú, en el respecte per l'altre i, en el nostre cas, en l'honestetat intel·lectual que se suposa a tot universitari. Ja abans d'entrar a la universitat, l'estudiant sap prou bé que en els exàmens no pot copiar i que el professor no li regalarà la nota. També que no pot maltractar ni el professor ni els companys.

Després, en el procés de l'educació superior, l'estudiant haurà de continuar l'aprenentatge de la bona praxi acadèmica, del respecte pels altres

i del compromís amb la societat. Així, i corresponent a aquests valors inherents a la universitat, cada vegada més universitats disposen de codis ètics, com el codi ètic impulsat a la nostra universitat pel rectorat actual. Els codis ètics, sobre principis tan elementals com els esmentats, recorden a la comunitat acadèmica les pautes imprescindibles per procedir correctament i evitar la mala praxi en cada una de les seves diferents activitats, des de l'aprenentatge fins a la recerca, passant per la transparència i el bon govern de la institució.

I aquest recordatori de les pautes més elementals és bo perquè, de vegades, a la universitat ens trobem amb persones que desconeixen els seus drets i també les seves obligacions. Alguns desconeixen que tenen dret, per exemple, a no ser discriminats ni assetjats, i que la institució els protegeix. Altres, com alguns estudiants de primer curs, no saben, per exemple, que plagiar és il·lícit i que és un fet denunciabile. Recordar-nos, i recordar, que hem de fer pedagogia del respecte i del joc net en la vida acadèmica és una tasca que s'ha de renovar cada any, especialment amb els alumnes i el personal que s'incorpora per primera vegada a la universitat.

És clar que un codi ètic, per bé que es refereixi a la vida acadèmica, parla d'ètica. Però en una societat pluralista l'ètica no és, o no hauria de ser, l'expressió de cap ideari o cultura moral concreta. Un codi no inventa tampoc l'ètica: l'apropa a cada context, en aquest cas l'acadèmic, amb un conjunt de pautes que no són tècniques, sinó de conducta general en aquest àmbit específic. El codi no és la llei, ni regula les sancions, però tampoc no és una mera declaració d'intencions. És vinculant, en la mesura que ho és comportar-se sense fer trampes, i no fer-ho és èticament censurable i pot ser legalment punible, com en els casos de plagi, falsificació documental o abús sexual.

El codi ètic de l'Ajuntament de Barcelona, si ens referim a la nostra ciutat, estableix que les faltes del seu personal contra l'ètica són infraccions greus que poden ser sancionades segons el que preveu la llei.

LLIBERTAT I RESPONSABILITAT

El Codi ètic d'integritat i bones pràctiques recolza sobre aquell mínim comú ètic sostenible per qualsevol comunitat acadèmica decidida a apostar per la

integritat del treball científic i pel compromís social de l'educació superior; decidida, en una paraula, per la responsabilitat.

Diem que una persona és responsable quan es fa càrrec de les seves accions i respon de les conseqüències. Tot el Codi ètic gira al voltant d'aquest compromís, el qual no existiria si, alhora, no fóssim persones lliures. La responsabilitat és una manifestació de la llibertat. D'aquesta llibertat que avui llegim a l'escut de la Universitat de Barcelona (*Libertas perfundet omnia luce*) i que durant molts anys ens havien pres, fins que el rectorat de Bricall la va recuperar. Però, mentrestant, ens esperen temps de grans canvis i, doncs, d'incertesa, en què el repte ètic principal de la universitat, a part del de guanyar-nos la confiança de la societat, continuarà sent el de ser lliures amb responsabilitat i no deixar mai de pensar en llibertat. «Lo importante —diu Emilio Lledó, antic professor nostre, en el seu text *Sobre la educación*— es crear libertad intelectual y capacidad de pensar.» Són la clau de la responsabilitat.

Juntament amb la llibertat i la responsabilitat, un codi ètic —com aquest de què ara disposa la Universitat de Barcelona— se sustenta en altres principis, com ara la justícia, la igualtat i la solidaritat, que trobem en els estatuts de les universitats democràtiques. El fet, cal destacar-ho, és que l'origen i el destinatari d'aquest codi, així com el seu garant, són el mateix subjecte: la comunitat acadèmica.

La comunitat acadèmica ha de fer servir el codi com una guia per fomentar les condicions exigibles per a un treball digne i de qualitat, i alhora per prevenir la mala praxi en el treball acadèmic, la vulneració dels drets de les persones o la falta de respecte a la universitat.

EL RESPECTE PER L'ALTRE

El Codi ètic expressa la voluntat d'una cultura de col·laboració entre tots els membres de la universitat, una cultura que emana no d'un reglament, sinó de la confiança de la comunitat en ella mateixa. A la universitat, en efecte, «el control nunca puede sustituir a la confianza», tal com declara el document *Audacia para llegar lejos*, elaborat el 2011 per la Comissió d'Experts Internacionals de la Unió Europea, presidida pel professor Rolf Tarrach.

I és aquesta mateixa confiança la que fa que en el compliment del Codi ètic no hi hagi tampoc excepcions. Però no pot demanar respecte per les

regles qui no les compleix. Si és exigible treballar bé i ser lleial a la institució, a la recíproca també són exigibles el tracte just i l'agraïment a tots els membres de la institució. Així ho destaca l'apartat «El personal» de l'informe sobre la governança publicat el 2012 per la Universitat de Barcelona durant el rectorat del Dr. Ramírez. Sobre la cooperació acadèmica, Wilhelm von Humboldt, pare del model europeu actual d'universitat —qui, per cert, dedicà una visita a la ciutat de Barcelona—, afirmà en el seu informe de 1810 «Sobre l'organització interna i externa de les institucions científiques de Berlín» que, encara que la principal finalitat acadèmica sigui la ciència, aquesta ciència només es desenvoluparà allí on se sigui capaç de «produir i mantenir una cooperació ininterrompuda, que sempre es vivifiqui a si mateixa, si bé no imposada d'una manera coactiva, ni premeditada».

Perquè cooperar, més enllà de facilitar la complementació, fa que la feina d'un animi la de l'altre i que, al final, s'estimuli i guanyi el treball del conjunt. El Codi ètic recorda com són d'importants el reconeixement i el respecte de l'altre per assolir aquesta cultura de la col·laboració. En ser reposat, el 1936, el patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, el seu rector, Pere Bosch i Gimpera, digué: «En la serenitat del clos universitari hi cap i s'hi sent lliure tothom que hi vingui a treballar i sàpiga respectar la tasca dels altres.»

EL BÉ ACADÈMIC DE L'EDUCACIÓ

Som a l'espai europeu d'educació superior. Però de vegades oblidem que la universitat té com el seu bé més propi l'educació.

Pensem-hi: tota pràctica humana té un objectiu propi i un bé inherent. I, a la universitat, la nostra pràctica és l'*activitat acadèmica*, la qual té un fi, el *coneixement científic i la reflexió*, i un bé intern, l'*educació*.

Preguntem-nos, si no, quin és el bé acadèmic de la universitat. Ho són, per començar, els seus recursos, els seus estudis i títols, i la seva reputació. No hi ha dubte que són béns acadèmics. Però allò que els uneix i justifica és l'educació, el bé acadèmic per excel·lència que fa que la universitat es distingeixi d'altres institucions també dedicades al coneixement, com ara els centres de recerca o determinades empreses. I és com a institució d'educació superior que la universitat es fa conscient i ha d'estar

preparada per a la integritat i les bones pràctiques que han d'acompanyar el seu trajecte cap al coneixement. L'excel·lència no només ha d'estar posada en el fi, sinó també en el mitjà, el qual és aquest *fer bé* les coses. I el bon fer de l'activitat acadèmica exclou fer tramples, l'antítesi mateixa de l'educació.

Entre un miler de citacions possibles, el nostre antic professor de dret Ángel Latorre diu en el seu llibre *Universidad y sociedad* que sense educació no és possible una societat lliure i que l'educació no és un adoctrinament, sinó, escriu, «esperit de convivència i esperit de diàleg». Aquest principi educatiu és el que va inspirar, segons llegim al seu preàmbul, el Projecte de llei de reforma universitària signat el 1933 a Espanya pel ministre Fernando de los Ríos. Però és també la idea que en aquell temps sostingué el mateix Bosch i Gimpera, sempre defensor de l'universitari com a humanista i ciutadà. Alhora, Santiago Ramón y Cajal subratllava al llibre ja esmentat: «Para la obra científica los medios son casi nada y el hombre lo es casi todo.» I qui ha estat fins fa poc professor nostre, l'eminent metge Ciril Rozman, ha dit en una entrevista al diari *La Vanguardia* el juny de 2019: «La medicina és un humanisme».

Seria bo, doncs, que els estudiants, ja des del primer curs, el més decisiu de tots, a part d'aprendre les matèries i competències pròpies del seu grau, tinguessin coneixement del que és la universitat i del que significa ser un estudiant universitari.

EL PAPER CLAU DEL PROFESSORAT

El mateix Santiago Ramón y Cajal va dir que tota la responsabilitat en la formació científica i ciutadana dels estudiants ha de recaure en el professorat.

Cent anys després, continua sent així. El personal docent i investigador té un paper fonamental en la creació de la imatge de la universitat. Tot comença per la imatge que ofereix al jove estudiant, que depèn no sols del saber, sinó també del bon fer universitari. Cal, per tant, recordar a l'aula i al laboratori que la integritat i les bones pràctiques són consubstancials a l'avenç del coneixement.

El bon exemple tindrà imitadors. I si fos dolent, també els tindria, dissortadament. Això no obstant, el professor universitari ho és per vocació

i contagia de seguida a l'estudiant el seu entusiasme intel·lectual i la seva aposta pel joc net. És per això que en aquest caminar conjunt cap a la descoberta del coneixement, ens dolent tant les trampes. Però, al cap i a la fi, si les universitats catalanes han conservat el seu lloc en els rànquings malgrat la passada crisi econòmica, és gràcies al talent i l'esforç de la majoria dels seus membres, i també gràcies al seu joc net.

Són els mateixos universitaris els qui decideixen quina vida volen viure a la universitat. Per això no podem consentir les faltes contra la integritat i les bones pràctiques, perquè no són bones ni per al coneixement ni per mantenir, sense contradicció, els principis i valors que determinen la missió de la universitat.

UNA RESPONSABILITAT HISTÒRICA

La universitat té encomanada la salvaguarda de la llibertat de pensament i de diàleg. Alemanya, el 1933, no tenia res a envejar a l'educació superior d'altres països, però, en canvi, molts membres de les seves universitats es deixaren seduir pel nazisme.

La universitat no pot cedir a temptacions semblants contra la llibertat. Si creiem en el coneixement, l'ètica hi és inherent. Per concloure, potser res millor que unes paraules del rector Pere Bosch i Gimpera pronunciades durant el seu darrer discurs a Catalunya,* el desembre de 1937, poc abans del seu exili:

La llibertat no morirà, i amb ella viuran la ciència i la universitat. Aquesta no ha exhaurit les seves possibilitats i ella haurà de ser la guiadora de les noves promocions que sentiran més intensament els anhels d'una vida que ennobliaran ideals generosos i que constituïran les noves jerarquies formades naturalment del poble.

Moltes gràcies per l'atenció.

* Discurs reproduït a Francisco Gracia Alonso, *Pensar la Universitat. Escrits de Pere Bosch Gimpera*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2015, p. 411-413.

SELECCIÓ DE REFERÈNCIES NORMATIVES

UNIVERSITAT DE BARCELONA

- Estatut de la Universitat de Barcelona
- Codi ètic d'integritat i bones pràctiques de la Universitat de Barcelona
- Protocol de la Universitat de Barcelona per a la prevenció, la detecció i l'actuació contra les situacions d'assetjament sexual i per raó de sexe, identitat de gènere i orientació sexual, i altres conductes masclistes
- II Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Dones i Homes de la Universitat de Barcelona
- Codi de bones pràctiques en recerca de la Universitat de Barcelona
- Declaració sobre ètica i integritat en la docència universitària de l'Observatori de Bioètica i Dret de la Universitat de Barcelona
- Declaració sobre integritat científica en recerca i innovació responsable de l'Observatori de Bioètica i Dret de la Universitat de Barcelona
- Declaració ètica i de bones pràctiques per a les revistes científiques editades per la Universitat de Barcelona

ALTRES UNIVERSITATS

- Codi de bones pràctiques de l'Escola de Doctorat de la Universitat Autònoma de Barcelona
- Reglament de règim intern de l'Escola de Doctorat de la Universitat Politècnica de Catalunya
- Codi de bones pràctiques en recerca, formació per a la recerca, desenvolupament i innovació de la Universitat Rovira i Virgili
- Principis de bon govern i codi de bones pràctiques de la Universitat de Girona
- Codi ètic de la Universitat de Lleida
- Codi ètic de la Universitat Pompeu Fabra
- Codi ètic de la Universitat Oberta de Catalunya
- Código de conducta complutense, de la Universidad Complutense de Madrid

- Reglamento del Comité de Ética de la Investigación, de la Universidad Autónoma de Madrid
- Reglamento de la Comisión de Reglamento y Cumplimiento Normativo del Consejo Social, de la Universidad de Salamanca
- Código ético de la Universidade de Santiago de Compostela
- Código de buenas prácticas en investigación, de la Universidad de Sevilla
- Código de buenas prácticas en investigación, de la Universidad de Granada
- Código de la Función Pública, BOE, 10 de maig de 2019
- Reial decret legislatiu 5/2015, de 30 d'octubre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de l'Estatut bàsic de l'empleat públic
- Reial decret 1791/2010, de 30 de desembre, pel qual s'aprova l'Estatut de l'estudiant universitari
- Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes
- Codi de bones pràctiques científiques, del Parc de Recerca Biomèdica de Barcelona
- Carta europea de l'investigador, de la Direcció General de Recerca de la Comissió Europea (2005)
- IAU-MCO Guidelines for an Institutional Code of Ethics in Higher Education, de l'Associació Internacional d'Universitats
- UK Quality Code for Higher Education
- Good Research Practice, de la University of Cambridge
- Statement of Ethical Values and Ethical Conduct, de la University of Berkeley (California).
- University-Wide Statement on Rights and Responsibilities, de la University of Harvard
- 10 principis de Salzburg, sobre els doctorats a les universitats (2005)
- Reial decret 99/2011, de 28 de gener, pel qual es regulen els ensenyaments de doctorat

ALTRES NORMATIVES

- Normes de Vancouver (requisits d'uniformitat per als originals presentats a revistes biomèdiques) (2006)

- Llei 14/2011, d'1 de juny, de la ciència, la tecnologia i la innovació
- Llei 14/2007, de 3 de juliol, de recerca biomèdica
- Reial decret 406/2006, de 24 d'octubre, pel qual es regulen els requisits i el procediment d'acreditació dels comitès d'ètica d'investigació clínica
- Recomendaciones del Comité de Bioética de España con relación al impulso e implantación de buenas prácticas científicas (2011)
- Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans de la Unesco
- Declaració d'Hèlsinki de l'Associació Mèdica Mundial, de principis ètics per a la recerca mèdica amb éssers humans
- Reial decret 1201/2005, de 10 d'octubre, sobre protecció dels animals utilitzats per a experimentació i altres fins científics
- Reial decret 1369/2000, de 19 de juliol, pel qual es modifica el Reial decret 822/1993, de 28 de maig, pel qual s'estableixen els principis de bones pràctiques de laboratori i la seva aplicació en la realització d'estudis no clínics sobre substàncies i productes químics
- Reial decret legislatiu 1/1996, de 12 d'abril, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de propietat intel·lectual
- Llei 11/1986, de 20 de març, de patents d'invenció i models d'utilitat
- Llei orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal
- Llei 31/1995, de 8 de novembre, de prevenció de riscos laborals
- Codi ètic de l'Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya
- Código Ético, de l'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació
- Codi de conducta dels alts càrrecs i personal directiu de l'Administració de la Generalitat de Catalunya i de les entitats del sector públic
- Codi de bones pràctiques per als alts càrrecs, del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya
- Llei 19/2014, de 29 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern
- Codi ètic i de conducta, de l'Ajuntament de Barcelona

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Edicions